

Závěr

Analýza příjmů a spotřebních vydání domácností České republiky spolu s cenovým vývojem sleduje změny, k nimž došlo v těchto ukazatelích a jejich struktuře v letech 2000 až 2008. Zhruba druhá polovina tohoto období byla přitom ve znamení výrazného růstu české ekonomiky, který ovlivnil chování českých domácností co se týká nakládání s penězi, a to jak na straně příjmů (disponibilního důchodu), tak i spotřeby. Cenový vývoj v převážné většině období sledovaného v této analýze nepůsobil inflačně, což však ovlivňovalo sklon českých domácností k úsporám jen zčásti, prostřednictvím nízké úrovně úrokových sazeb z vkladů. Proti 90. letům minulého století byl pro analyzované období charakteristický obrovský růst zadluženosti českých domácností, vrcholící opět v letech konjunktury převažující alokací půjčených peněz do pořízení bytů a domů.

Disponibilní zdroje českých domácností v podobě mezd a platů, důchodů z vlastnictví a podnikání a druhotných důchodů plynoucích z přerozdělení, nazývané souhrnně hrubý disponibilní důchod, **rostly** vlivem ekonomické konjunktury **ve druhé polovině sledovaného období rychleji než nominální HDP**, v letech 2000 až 2004 však byla jejich dynamika ve srovnání s ním výrazně pomalejší. Úroveň života českých domácností měřená převážně materiálními parametry (pokud tak lze nazvat její vývoj podle růstu disponibilního důchodu a jeho převažujícího užití) se díky tomu zvýšila z necelých 120 tis. na jednoho obyvatele České republiky v roce 2000 na 190 tis. korun v roce 2008. Výraznou akceleraci v době silného růstu ekonomiky lze doložit skutečností, že ještě v roce 2004 dosahoval **hrubý disponibilní důchod** na obyvatele pouze 144 tis. korun. I přes velmi silný růst tohoto souhrnného ukazatele za sektor domácností od roku 2005 však **jeho podíl ve srovnání s nominálním HDP za léta 2000-2008 poklesl** o 2,3 procentní body na 53,9 %.

Mzdy a platy rostly rychleji než **příjmy živnostníků** (v podobě hrubého provozního přebytku a smíšeného důchodu sektoru domácností) a **saldo důchodů z vlastnictví**. **Saldo důchodů z přerozdělení** bylo co do meziročních přírůstků a úbytků nejkolísavější. Roční objemy hrubých úspor se po stagnaci let 2000 až 2004 (kolem 100 mld. korun) následně výrazně zvyšovaly (až na 207 mld. korun v roce 2008). V důsledku toho stoupla i míra úspor - pohybující se předtím pod evropským průměrem -, kdy domácnosti odkládaly počínaje rokem 2005 postupně až desetinu svého disponibilního důchodu. Jeho meziroční přírůstky však v některých letech (2001, 2003, 2004) nestačily na přírůstky spotřeby, která musela být sycena právě z úspor.

HDP v reálném vyjádření ve sledovaném období neustále rostl s vrcholem v roce 2006, v průměru za roky 2000 až 2008 ročním tempem 4,3 %. I když průměrné roční tempo růstu konečné spotřeby domácností nedosáhlo tempa HDP, **spotřeba domácností** každoročně reálně rostla v průměru o 3,6 %.

Průměrná hrubá měsíční nominální mzda vzrostla za posledních osm let o 70,3 %, z 13 219 Kč v roce 2000 na 22 691 Kč v roce 2008, reálně se zvýšila o 36 %. Nejnižší relativní růst nominálních mezd byl zaznamenán v odvětví rybolov a chov ryb, nejvyšší v odvětví vzdělávání. V roce 2000 se pohybovala maximální četnost mezd okolo 12 tisíc, v roce 2008 okolo 20 tisíc korun. Na průměrnou mzdu dosáhne dlouhodobě jen jedna třetina zaměstnanců. Rozdíl mezi mediánem a průměrem mezd stále roste; zatímco v roce 2000 průměrná mzda činila 115,9 % mediánové, v roce 2008 to bylo již 118,6 %.

Celkový objem **sociálních příjmů domácností** vzrostl z 258,7 mld. Kč v roce 2000 na částku 408,1 mld. Kč v roce 2008. Objemově nejdůležitější složkou (74,4 %) sociálních transferů byly dávky důchodového pojištění, v roce 2008 na nich bylo poskytnuto celkem 303,7 mld. Kč. Nejvyšší podíl na výdajích na důchodové pojištění mají výdaje na **starobní důchody**. K valorizaci důchodů ve sledovaném období docházelo pravidelně a od začátku roku 2000 do konce roku 2008 byly důchody upraveny devětkrát, současně bylo stanoveno, že v roce 2008 se důchody zvýší mimo pravidelný termín od splátky důchodu splatné v srpnu 2008. Průměrný měsíční starobní důchod v roce 2008 činil 9 653 Kč a byl o 3 357 Kč vyšší než v roce 2000. Jeho podíl na hrubé i čisté mzdě se postupně snižoval s přerušením trendu v roce 2002 a 2005 a v roce 2008 činil 40 %, resp. 53 %. Hrubá mzda (na fyzické osoby) se reálně za sledované období zvýšila o 38 %, zatímco důchod vzrostl reálně pouze o 17 %, takže rostl méně než polovičním tempem. Nejvyšší růst reálné úrovně u důchodů v roce 2002 byl ovlivněn jejich nejvyšším nominálním růstem v celém období, zatímco u mezd byl nejvyšší růst v roce 2003 ovlivněn nejnižším růstem životních nákladů. Reálná úroveň mezd se v celém sledovaném období neustále zvyšovala, ale u důchodů došlo v letech 2004 a 2008 k mírným poklesům.

Celkový **počet hospodařících domácností** v ČR vzrostl v roce 2008 proti roku 2002 o necelých 30 tis. při prakticky shodném průměrném počtu členů na domácnost. V roce 2008 měla domácnost průměrně 2,51 členů, v roce 2002 to bylo 2,50 členů. V hodnoceném období přibýlo 58 tis. domácností důchodců bez pracujících členů, na druhé straně se v souvislosti s klesající nezaměstnaností o 14,7 tis. snížil počet domácností, v jejichž čele byla nezaměstnaná osoba.

V roce 2007 dosáhl **čistý peněžní příjem na osobu** v průměrné domácnosti zhruba 128 tis. Kč, tedy téměř o 35 tis. Kč více než v roce 2002. V relativním vyjádření to bylo téměř o 38 % více. Obdobným tempem rostly i dílčí složky příjmů. Pod uvedeným průměrným ročním příjmem na osobu bylo 58 % z celkového počtu hospodařících domácností. Nejvyšší podíl s příjmem pod republikovým průměrem měly domácnosti důchodců bez pracujících členů a domácností nezaměstnaných (77 %, resp. 88 %).

Diferenciace příjmů byla v roce 2007 nižší než v roce 2002. Naznačily to všechny běžně používané míry příjmové diference. Proti růstu diference působily zejména změny ve zdaňování příjmů fyzických osob (nižší zdanění nízkých příjmů, společné zdanění manželů) v sociální oblasti pak dvojnásobný růst rodičovského příspěvku a některé další změny, jako např. možnost přivýdělku u nezaměstnaných osob a invalidních důchodců. Tyto změny se odrazily ve vyšším růstu nízkých příjmů. Z porovnání průměrných příjmů v 1. a 10. decilu vyplývá, že zatímco v roce 2002 byly příjmy v 10. decilu 5,74krát vyšší než v 1. decilu, v roce 2007 to bylo jen 5,55krát. S tím koresponduje i koeficient příjmové nerovnosti (S80/S20) – podíl objemu příjmů připadajících na 20 % osob s nejvyššími příjmy k objemu příjmů připadajících na 20 % osob s nejnižšími příjmy se snížil.

Pozitivním jevem zůstává nízká **míra chudoby**. Hranicí peněžní chudoby byla za rok 2007 částka 101 016 Kč, přičemž této hodnoty nedosahovaly příjmy u 9,1 % populace. V tomto roce bylo nejvíce ohrožených peněžní chudobou mezi domácnostmi s nezaměstnanou osobou v čele - 47,8 %. Z bezdětných domácností byly ohroženy především domácnosti jednotlivců, z toho hlavně ženy (21,5 %), z domácností s dětmi pak neúplné rodiny (40,8 %).

Informace o vydáních domácností v různých průřezech poskytuje **statistika rodinných účtů**. Za uplynulých deset let domácnosti přímo využívaly menší podíl svých prostředků a více si jich ponechávaly např. jako úspory. Výrazně se prohloubil rozdíl v hospodaření domácností z hlediska výše příjmů. Domácnosti s nejvyššími příjmy utracely menší část svých finančních prostředků, tempo růstu jejich příjmů bylo téměř o pětinu vyšší než tempo růstu jejich vydání. Naproti tomu vydání v domácnostech s nejnižšími příjmy vzrostla podstatně rychleji. Ve struktuře spotřebních vydání domácností tvoří stále významnější podíl vydání za bydlení a energie, který se již několik let pohybuje na podobné úrovni jako podíl vydání za potraviny a nealkoholické nápoje, jež předtím dlouhá léta vydáním dominoval. Domácnosti stále více nakupují všechny druhy masa, ve větší míře konzumují čerstvou zeleninu a ovoce mírného pásma. Dlouhodobě ubývá potravin opatřených z vlastních zdrojů, domácnosti před pořízením potravin ze zahrady či vlastního hospodářství stále více preferují jejich nákup. Výsledky o vybavení domácností dokumentují dlouhodobě se zlepšující životní standard i odraz technického pokroku v domácnostech zpravodajského souboru SRÚ.

V roce 2008 byly **spotřebitelské ceny** o více než čtvrtinu vyšší než v roce 2000. Více než polovinu přírůstku cenové hladiny způsobil růst cen v oddíle bydlení, voda, energie a paliva, dále rostly nejrychleji ceny v oddílech alkoholické nápoje a tabák, potraviny a nealkoholické nápoje a ceny stravování a ubytování. V uvedeném období se snížily ceny v oddílech odívání a obuv a bytové vybavení, zařízení domácností, opravy. Za celé období se zvýšily životní náklady v domácnostech zaměstnanců o 23,2 %, v domácnostech důchodců vzrostly o 34,0 %, tj. téměř o polovinu rychleji. Rychleji rostly každým rokem. Tento tradiční jev je způsoben jinou vnitřní strukturou spotřeby v domácnostech důchodců, která zahrnuje zejména zboží a služby s rychlejším růstem cen.

Cenová hladina v České republice v posledních osmi letech kolísala více než průměrná cenová hladina ve všech 27 státech Evropské unie. V období 2001 až 2008 byl však průměrný roční přírůstek cen v ČR i EU 27 téměř totožný. V průměru rostly ceny v ČR pouze o 0,1 p. b. rychleji než v EU 27. Schopnost tlumit inflační tendence byla v ekonomice ČR podporována rozhodující měrou apreciací české koruny.

Průměrné mzdy zaměstnanců (pracovištní metoda) v Praze dlouhodobě převyšují národní úroveň o třetinu. V metropoli měl své pracoviště každý šestý zaměstnanec v ČR a tato koncentrace se nadále posiluje. Mzdy v pásmu 10 až 15 % pod průměrem ČR nacházíme na Karlovarsku a v regionech střední Moravy a východních Čech. Pozice Prahy je do značné míry odrazem specifické odvětvové struktury pracovních míst s koncentrací terciárních aktivit s vyššími nároky na kvalifikaci pracovní síly. V těchto odvětvích nacházíme také největší mezikrajské mzdové rozdíly. Mezi roky 2002 a 2007 rostly mzdy relativně nejvíce jak v krajích s celkově nižší mzdovou úrovní (Vysočina, Pardubicko, Olomoucko), tak i v regionech s úrovní vyšší (Středočeský a Jihomoravský kraj). Nejnižší mzdová dynamika je (při celkovém poklesu pracovních míst) dlouhodobě patrná na Karlovarsku a Ústecku. Mzdové rozdíly mezi kraji, ovlivněné primárně excentrickým podstavením Prahy, zůstaly ve sledovaném období na konstantní úrovni, mírně se zvýšily u mimopražských krajů. Nejvyšší **mzdová diference** je dlouhodobě typická pro Prahu, mírně nadprůměrná byla s odstupem v roce 2008 také v krajích Jihomoravském, Karlovarském a Pardubickém. Největší mezikrajské rozdíly z pohledu hlavních tříd zaměstnání (KZAM) mají vedoucí a řídicí pracovníci (hl. tř. 1), nejnižší pomocní a nekvalifikovaní pracovníci (hl. tř. 9). Mezikrajské rozdíly nejvýrazněji navyšuje Praha u vědeckých a odborných duševních pracovníků (hl. tř. 2), u kterých byly jinak mzdové disparity v mimopražských krajích relativně omezené.

Regionální rozdíly ve výši průměrných důchodů, které představují klíčovou složku **sociálních příjmů obyvatel**, zůstávají stále omezené. Náznaky jejich mírného prohlubování vidíme jen u starobních důchodů (vlivem příznivého ekonomického vývoje v Praze a z části ve Středočeském a Jihočeském kraji). Disparity u invalidních a vdovských důchodů se snižují. Relace starobního důchodu k průměrné hrubé mzdě se mezi roky 2002 a 2007 ve všech krajích zhoršovala, starobní důchod dosahuje poloviny průměrné hrubé mzdy na Karlovarsku, v Praze jen třetiny. Mírně se zvyšuje počet starobních důchodců, rychlejší byl přírůstek příjemců trvale krácených starobních důchodů (na Ústecku a Olomoucku se v letech 2001 až 2008 jejich počet zdvojnásobil, v Praze se zvýšil méně než o 1/2). Častější využívání předčasných odchodů do důchodů úzce souvisí s trhem práce v jednotlivých krajích (mzdovou úrovní, mírou nezaměstnanosti aj.). O rozložení **dávek nemocenského pojištění** v regionech nejlépe vypovídá průměrné procento pracovní neschopnosti pro nemoc, které od roku 2006 zřetelně ve všech krajích klesá. Okresy jihozápadních Čech a moravsko-slovenského pomezí patří dlouhodobě k oblastem s vysokou nemocností, opačně je tomu je ve východní části Středočeského kraje (vč. Prahy). Z **dávek státní sociální podpory (SSP)** jsou z regionálního hlediska zajímavé ty, které jsou vypláceny ve vazbě na příjem domácnosti. Výše těchto adresných dávek se v období 2000 až 2008 nominálně snížila na polovinu (nejvyšší pokles pocítily domácnosti na Vysočině – o 57 %, nejméně na Ústecku – 34 %). Nejvýznamnější adresná dávka – příspěvek na děti – byl relativně nejvyšší v S a SZ Čechách a severní Moravě (mezi okresy na Jesenicku a Bruntálsku). Průměrná výše **hmotného zabezpečení uchazečů o zaměstnání** se mezi roky 2000 a 2008 zvýšila z 2,8 tis. Kč na 5,5 tis. Kč. Vyšší podíl uchazečů s nárokem na podporu v nezaměstnanosti je v regionech s významnějším zastoupením frikční a sezónní složky nezaměstnanosti (Praha, střední, J a V Čechy). Průměrná výše podpory v nezaměstnanosti byla v Praze o 1/4 nad úroveň ČR, u 15 % příjemců zde její výše ke konci roku 2008 přesahovala 11,5 tis. Kč.

Čistý **peněžní příjem** na 1 člena **domácností** v Praze zhruba o třetinu převyšuje průměr za ČR, mírně nadprůměrný je také ve středních Čechách a na Plzeňsku. Jen 90 % příjmu za ČR dosahuje dlouhodobě příjem na severní Moravě a Pardubicku. Příjem pracujících domácností plynule roste s velikostí obce, u nepracujících domácností jsou rozdíly omezené. Ve většině krajů v roce 2007 převažují domácnosti s příjmy v pásmu 2,5 až 3,0 násobku ŽM, zvýšený podíl domácností s příjmy do 1,5 násobku ŽM nacházíme v SZ Čechách, na severní Moravě a v kraji Jihomoravském. Domácnosti dlouhodobě vynakládají šestinu svých čistých peněžních příjmů na bydlení, mírně nadprůměrně v Praze, Jihomoravském kraji a také v SZ Čechách a Moravskoslezsku (v této dvojici regionů tuto zátěž domácnosti také subjektivně více pocítují). Náklady na bydlení plynule rostou s velikostí obce, u nepracujících domácností s výraznější progresí (ve městech nad 100 tis. obyvatel tvoří 30 % z čistých peněžních příjmů domácností). Ve struktuře nákladů na bydlení existují dlouhodobě mezi městem a venkovem výrazné rozdíly. Chudobou (definovanou hranicí 60 % mediánu národního ekvivalizovaného příjmu na osobu) jsou ohroženy nejvíce osoby SZ Čech a severní Moravy (13-15 %) a dále osoby ve městech s 10 až 50 tis. obyvateli (11 %). Chudobu významně eliminují sociální transfery: důchody působí z regionálního hlediska plošně, ostatní sociální transfery selektivně (pozitivní vliv hlavně na severu Čech a celé Moravě).

Celkové **peněžní výdaje** všech **domácností** byly v Praze o 1/4 nad úroveň ČR, na střední Moravě za ní o 8 % až 10 % zaostávaly. V regionech ve shodě s obecnými tendencemi dlouhodobě posiluje váha výdajů na bydlení vč. energií především na úkor potravin. Struktura nákladů pražských domácností zůstává proti ČR mírně odlišná. Rozdíly ve skladbě výdajů domácností dle velikosti obce převyšují rozdíly zjištěné mezi administrativními regiony, na venkově větší váha výdajů za dopravu, potraviny a nealkoholické nápoje, bytové vybavení a zařízení pro domácnosti a dále ostatní zboží a služby (především pojištění). S rostoucí velikostí obce se naopak akcentuje role vzdělávání a dále také stravování a ubytování, rekreace a kultury, telekomunikací a především bydlení a energií. Domácnosti na venkově jsou více vybavené dopravními prostředky, naopak ve městech více některými moderními IT (internet, kabelová TV).

V Praze vzrostly v roce 2008 proti roku 2001 **spotřebitelské ceny** o 22,5 %, což představuje průměrné meziroční tempo růstu 2,5 % (v ČR 2,8 %). Mírnější tempo cenového růstu v metropoli je od roku 2001 stabilním jevem, ve 2. polovině 90. let panovala opačná situace, dynamika růstu cen v metropoli převyšovala národní úroveň, a to zejména díky deregulačním procesům. Ceny potravin zrychlily v Praze až v letech 2007 a 2008, celkově rostly pomaleji než v ČR. Celkový růst spotřebitelských cen v Praze určují především ceny bydlení a energií (které se na spotřebním koši v metropoli podílí z třetiny, v ČR z 1/4). Výrazné zvýšení váhy tohoto oddílu ve spotřebním koši v Praze bylo důsledkem rychlého růstu cen bydlení a energií v metropoli zejména ve 2. polovině 90. let (dynamika zde převýšila národní úroveň). Po roce 2000 již však rostly relativně ceny bydlení a energií v Praze pomaleji než v ČR. Naopak dynamičtěji rostly pražské ceny v některých méně významných oddílech spotřeby – především zdraví, dále u pošt a telekomunikací a vzdělávání. Odívání a obuv jako jediný oddíl spotřeby zaznamenal mezi roky 2000 a 2008 významný a plynulý pokles cen s nižší dynamikou v Praze. Orientační porovnání údajů pravidelných z 14-denních šetření vybraných reprezentantů spotřebního koše odhalilo omezené rozdíly v cenách potravin mezi kraji a větší u vybraných služeb (cenové rozdíly u služeb jsou ovlivněné přítomností velkých měst).